

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Anna Elisabeth Rehema

Haridus, huvitegevus ja sotsiaalsed oskused: ühe asenduskodu näide noorte
iseseisvasse ellu siirdumisel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Merle Linno MSW

Tartu 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Anna Elisabeth Rehema

02.06.2016

ABSTRACT

Education, extra-curricular activities and social skills: youth transitioning from substitute care into independent life

Substitute care is meant for children who are unable to live together with their families. There are four types of substitute care in Estonia - adopting, foster family, custody and substitute home service.

The aim of this study is to focus on the best practice of substitute care in raising children and how the institution prepares youth for independent life. Previous studies have shown that the preparations for independent life have been insufficient and after aging out youth are starting to have difficulties with finding money and place to live (Turk, 2011). The study is based on strengths-based theory and resilience theory. The empirical information was gathered with observation, semi-structured focus group interview with young people from one institution and a structured interview with a Worker from a substitute care home. The analysis shows that not all substitute homes work the same way and every substitute home has to decide, what works best. In that particular institution the focus is on three things - education, teaching social skills and extra-curricular activities. The results show that this focus in the substitute home system is something that works, because youth are also sharing the same values and when they leave the substitute home service, they have enough skills to cope with the independent life. Youth feel that the managers have right priorities for the substitute home service - for example, financial resources are spent on children, but not on the house they are living in.

Before they age out from the substitute home service, they have a chance to practice independent life in a supported apartment under substitute home's surveillance. This is a good practice which gives young people an opportunity to make their transition into adulthood smoother.

Key words: substitute care, substitute home service, transitioning to independent life, supported apartments

Sisukord

ABSTRACT	3
Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline osa.....	6
1.1 Tugevuskeskne lähenemine ja säilenõtkus	6
1.1.1 Tugevuskeskne lähenemine.....	6
1.1.2 Säilenõtkus (inglise keeles <i>resilience</i>)	7
1.2 Asenduskoduteenus eesmärk Eestis	7
1.3 Asenduskodust iseseisva elu alustamiseks vajalikud oskused.....	10
2. Uurimuse kontekst.....	12
2.1 Asenduskoduteenus Eestis	12
2.1.1 Asenduskodu põhimõtted.....	14
2.2 Probleemiseade	15
3. Metoodika.....	16
3.1 Metodoloogiline lähtekoht.....	16
3.2 Andmekogumismeetodid	16
3.3 Osalejad uurimuses	17
3.4 Uurimuse käik.....	17
3.5 Eetiline aspekt.....	19
3.6 Analüüsi meetod	20
4. Analüüs.....	21
4.1 Haridus kui noore elus hakkama saamise tagatis.....	21
4.2 Lapsed, kes elavad asenduskodus	22
4.3 Oskused.....	24
4.3.1 Majanduslikud oskused	25
4.3.2 Sotsiaalsed oskused	27
4.3.3 Majapidamisoskused	28
4.4 Asenduskodu noorte suhtlemine bioloogiliste vanematega.....	30
4.5 Vaba aja tegevused	30
4.6 Tugikorterite teenus	31
4.7 Tugikorteris elavate noorte igapäevane seotus asenduskoduga.....	32
Kokkuvõte	35
Kasutatud kirjandus	37
LISAD	40
Lisa 1. Fookusgrupiintervjuu kava	40
Lisa 2. Individuaalintervjuu kava	41

Sissejuhatus

Lapse parimaks kasvukeskkonnaks peetakse vanematekodu. Ette võib tulla aga olukordi, mil otsustatakse, et lapsel oleks parem kasvada asenduskodus. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus (2014) on välja toodud, et asenduskoduteenusel viibib 2013. aasta seisuga 1 026 last. Asenduskodudes elavate laste hulk Eestis on vähenemas alates 2005. aastast (Laste vaimse tervise integreeritud teenuste kontseptsiooni alusanalüüs, 2015). Igal aastal siirdub iseseisvasse ellu hulganisti noori, kelle ettevalmistus iseseisvaks eluks pole olnud piisav. Tegemist on pikaajase probleemiga, millele peaks rohkem tähelepanu pöörama - eelkõige tuleks uurida asenduskodude kasvatussüsteeme ja praktikaid, et mõista, kuidas saaks parandada noorte teadmisi ja oskusi iseseisvasse ellu siirdudes.

Läbisin praktika ühes asenduskodus ning otsustasin, et teen selle asutuse põhjal ka oma bakalaureusetöö. Asenduskodudes ja asenduskodus elanud laste eluga hakkama saamise kohta on läbi viidud mitmeid uuringuid (nt Turk, 2011; Asendushoolduse analüüs, 2013), mis on näidanud, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirduvad noored ei saa alati hakkama. Praktika käigus sain teada, et asenduskodus on aktiivsed noored, kes on huvitatud hariduse omandamisest, osalevad huviringides ning löövad kaasa mitmetes majapidamistöodes, kuulsin asenduskodust iseseisvasse ellu suundunud noortest, kes saavad oma eluga hakkama, õpivad ülikoolides jne. Sellest tulenevalt tekkiski huvi uurida, millele pööratakse selles asenduskodus tähelepanu ning kuidas kasvatatakse lapsi. Töö eesmärk on uurida asenduskodu head praktikat laste kasvatamisel ning nende ettevalmistamisel iseseisvaks eluks.

Töö koosneb neljast osast. Esimeses kirjeldan teoreetilist tausta, teises peatükis toon välja uurimuse konteksti, kolmas osa keskendub metoodikale ning neljas sisaldab andmete analüüsist ja arutelust. Töö lõppeb kokkuvõttega.

Täna südamest enda juhendajat Merle Linnot, kes toetas mind kõikvõimalikel viisidel, andes nõu, soovitades materjale ning vastates kõikidele küsimustele ja kommentaaridele väga kiiresti.

1. Teoreetiline osa

1.1 Tugevuskeskne lähenemine ja säilenõtkus

Asenduskodu noorte siirdumist iseseisvasse ellu käsitlen läbi tugevuskeskse lähenemise ja säilenõtkuse (inglise keeles *resilience*). Tugevuskeskne lähenemine toob välja positiivsed faktorid nii individuaalselt kui ka üldiselt keskkonnas ning säilenõtkus on oskus tugevustele toetudes taastuda tagasilöökidest ebameeldivate elusündmuste järel (A Strengths and Resilience-Based Approach, i.a.). Fookus optimismi ülesehitamisele ja sellele tuginemine on väga oluline tunnus säilenõtkuse puhul (Payne, 2014:243), mistõttu aitab säilenõtkuse ja tugevuskeskse lähenemise kooskasutamine uurida asenduskodu kasvatusmeetodeid noorte ettevalmistamisel iseseisvasse ellu siirdumisel.

1.1.1 Tugevuskeskne lähenemine

Tugevustel põhinev lähenemine võrreldes ülejäänud sotsiaaltöö teooriatega eeldab teistsugust vaatenurka indiviididele, peredele ja kommuunidele (Saleebey, 1996). Tugevuskeskne lähenemise järgi ei rõhutata probleemi olulisust ega laskuta pisidetailidesse, vaid probleemi teadvustades arutletakse hoopis kliendi tugevuste üle, kuidas oleks võimalik olukorda lahendada. Saleebey (1996) arutleb, et kõike tuleb näha kliendi võimete, talentide, kompetentsi, võimaluste, visioonide, väärtuste ja lootuste valguses, isegi kui need on moonunud traumade või masenduse tulemusena.

Tugevustele keskendudes ei tohi siiski unustada reaalselt probleemi, kuid tugevuskeskselt lähenedes avarduvad võimalused, tulevad välja alternatiivsed perspektiivid ning on võimalus, et vähenevad ka puudused inimeste elus (Payne, 2014: 245). Payne (2014:245) selgitab olukorda näitega, et füüsilise puudega inimene ei keskendu probleemidele, mis tulenevad tema puudest, vaid fookus on sellel, kuidas muuta oma elu positiivseks kogemuseks ehk kuidas vaadata mööda takistustest ja puudustest, et saaks elada võimalikult täisväärtuslikku ja head elu.

Asendushooldusteenusel laste tugevuste rõhutamine suurendab nende enesekindlust ning neil paraneb ka probleemide lahendamise oskus. Lisaks enesekindluse suurenemisele mõjutab see ka motivatsiooni ning tekitab noortes tunde, et nad saavad edaspidises elus iseseisvalt kõigega hakkama ning probleemide korral oskavad leida lahendusi või teavad, kelle käest nõu küsida.

1.1.2 Säilenõtkus (inglise keeles *resilience*)

Säilenõtkus on võime hästi toime tulla rasketes olukordades või elutingimustes ning eeldab pädevust vastupanuks ja positiivse ehitamiseks (Laane, 2012). Säilenõtkust peetakse positiivseks lähenemiseks, mida algselt käsitleti vaid laste uurimisel, kuid üha rohkem leiab uuringuid nii indiviidi, perekonna, kogukonna kui ka kultuuri tasandil (Fleming ja Ledogar, 2008).

Säilenõtkuse puhul on tegemist protsessiga, mis aitab selgitada, kuidas asenduskodus elanud lapsed ja noored tulevad toime raskustega oma elus (Ungar, 2008, Kruuts, 2016 kaudu). Asenduskoduteenusele sattuvad lapsed on erineva taustaga ja asenduskodu ülesandeks on suurendada nende võimekust saada hakkama elus esinevate raskustega. Lisaks on oluline meeles pidada, et säilenõtkuse meetod eeldab lähedaste ja usalduslikke suhete loomist ja püsimist. Mairi Kruuts, uurides oma magistritöös asenduskodus kasvanud noorte emade lastekasvatamise praktikaid, leidis oma uurimuses, et kui sellised suhted noore elus puuduvad, siis on see säilenõtkust takistav faktor (Kruuts, 2016).

1.2 Asenduskoduteenuse eesmärk Eestis

Asenduskoduteenuse eesmärk on rahuldada lapse põhivajadusi, luua turvaliseks arenguks soodne elukeskkond ning valmistada ette võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna (Asendushooldus, i.a.). Lapsed saavad asenduskodus elada kuni 18-aastaseks saamiseni või magistriõpingute nominaalaja lõpuni (Sotsiaalhoolekande seadus, RT I, 30.12.2015, 5).

Asenduskoduteenust peetakse kõige vähem lapsesõbralikumaks asendushoolduse teenustest. Kuigi asenduskodu muutub järk-järgult lapsekesksemaks, peaks eelistama teisi asendushoolduse vorme, sest need on lapsesõbralikumad ning hooldajaks on perekond, mitte pole tekitatud pereelule sarnaseid tingimusi. (Asenduskodu, i.a.)

Asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirdumine on pikaajaline ja järkjärguline protsess, et tulevikus oma elu ja kohustustega iseseisvalt hakkama saada. Siirdumist asendushoolduselt täiskasvanuella on peetud märkimisväärseks arengustaadiumiks noore arengus (Greeson, 2013), sest ellu astudes tuleb oma eluga ise hakkama saada. Üheks oluliseks aspektiks iseseisvasse ellu siirdumisel on tugivõrgustik, et noorel oleks keegi, kelle poole pöörduda oma muredega.

Asenduskoduteenusele suunatud lastel võib olla säilinud side oma bioloogiliste vanematega. Turki (2011) uuring toob välja, et üldjuhul on säilinud sidemetel negatiivne efekt, sest lastel on raske andestada oma vanematele erinevate tegude eest või pole vanemad olnud piisavalt toetavad, mistõttu on noored kahtleval seisukohal, kas nendest oleks üldse edaspidises elus tuge. Samas on ka noori, kellel on säilinud positiivne emotsionaalne suhe bioloogiliste vanematega (Turk, 2011).

Eestis on ka asenduskodusid, kus väärtustatakse laste ja bioloogiliste vanemate vahelist sidet ning rõhutatakse nende säilimist, kuna suhete katkemine võib põhjustada lastes sügavaid identiteedi probleeme (Siplane, 1997). Tugev side vanemate vahel võib muuta noorte eluhoiakuid ja ellusuhtumist - oluliseks peetakse sidet oma *juurtega*, et ei tekiks ängistust ega viha, vaid mõistetakse, miks on parimaks variandiks peetud lapse paigutamist asenduskoduteenusele (Turk, 2011).

Noorte asenduskodust siirdumine iseseisvasse ellu on noorte elus üks olulisemaid protsesse ning neil peaks olema tugivõrgustik, millele toetuda, kui tekib iseseisvas elus probleeme. Samas on juhtumeid nii Eestist kui ka maailmast, kus asenduskodust välja kasvades (inglise keeles *age out*) seisavad noored silmitsi raskustega ning nende siirdumisprotsess ja edaspidine elu hakkama saamine toimub ilma pere või kasvatajate toetuseta (Siplane, 1997). Selle tulemusel mitmed endised asenduskodu kasvandikud on kogunud hulgaliselt negatiivseid pikaajalisi tulemusi; neil on tihti jäänud pooleli keskharidus, neil on probleeme tööga, nad sõltuvad toetusprogrammidest, neil võib tekkida oht jääda kodutuks ja nad võivad silmitsi seista ootamatult lapsevanemaks saamisega (Greeson, 2013).

Asenduskodust iseseisvumine võib mõningal juhul olla äärmiselt kiire või lausa kohene protsess, mistõttu sotsiaalsed oskused ja ettevalmistus iseseisvaks eluks on üldjuhul puudulik. Samuti võib tegemist olla ootamatu protsessiga noore jaoks, kui tal puudub vaimne

valmisolek iseseisvasse ellu astumiseks. Asenduskodudes ei pruugita pöörata piisavalt tähelepanu ettevalmistuste sisule, mistõttu asenduskodust lahkudes võtavad paljud noored iseseisvasse ellu astudes kaasa hulga lahendamata probleeme, millega tuleb edaspidi tegeleda üksinda (Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs, 2013).

Lahendusena on välja pakutud, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumisel võiks säilida võimalus pöörduda tagasi asendushooldusele sarnaselt nendele noortele, kes saavad minna tagasi koju oma vanemate juurde (Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs, 2013). Lisaks on Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus (2014) välja toodud, et Laste ja perede arengukava 2012-2020 näeb ette kontseptsioonidokumendi väljatöötamist, mis oleks aluseks asendushoolduse valdkonna terviklikule arendamisele. Dokumendi eesmärk oleks nii asendushoolduse süsteemi kui ka iseseisvumisprotsessi detailne kirjeldus, kuidas toetada ja nõustada noori protsessi ajal ja järel.

Üheks lahenduseks oleks läheneda asenduskoduteenuselt iseseisvasse ellu siirdumisele kui protsessile, mis võimaldaks noortel järk-järgult iseseisvuda. Üks variant on asenduskodust eraldi asuvad tugikorterid, kus elades saavad noored harjutada iseseisvat elu, kuid on samal ajal ikkagi tihedalt seotud ja kontaktis asenduskodu töötajatega. Tugikorter on noorte jaoks platvormiks, millel nad saavad arendada enda oskusi ja teadmisi iseseisva elu kohta enne asenduskoduteenuselt lahkumist.

Sellist lähenemist nimetab Turk (2011) oma uuringus asendushooldusteenuselt järelhooldusteenusele siirdumist ning käsitleb seda kahel viisil. Turk nimetab elupindasid sotsiaalmajadeks ja sotsiaalkorteriteks - sotsiaalmaja näol on tegemist asutusega, kuhu noor saab minna pärast asenduskodust iseseisvumist juhul, kui tal puudub elukoht ning sellises asutuses on ööpäevaringselt olemas tugipersonal, kelle käest nõu küsida. Sotsiaalkorteri näol on tegemist omavalitsuse korteriga, mida on täiesti iseseisvunud noorel võimalik soodsatel tingimustel üürida. Ühelt poolt on selline lähenemine toetav, kuna noorele antakse võimalus omandada võimalikult palju teadmisi enne iseseisvasse ellu siirdumist. Samas toob Turk (2011) välja lastekodutöötajate seisukohad, et asenduskodust sotsiaalmajja ja sotsiaalkorterisse elama minnes ei püüagi noored iseseisvuda, vaid neile ongi meelepärane elada toetatud teenusel.

1.3 Asenduskodust iseseisva elu alustamiseks vajalikud oskused

Eluoskused (inglise keeles *life skills*) viitab oskustele, mida on vaja, et saada elus hakkama. Eluoskusi on vaja selleks, et juhtida ise oma elu ja muuta oma elukvaliteeti paremaks (Life Skills, i.a.).

Oskused on subjektiivse tähendusega ning seda, millised peaksid olema asenduskodust iseseisvasse ellu siirdunud noorte oskused, ei reguleeri seadus. Asenduskoduteenuse osutajad peavad juhinduma ÜRO laste asendushoolduse juhistest (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014), kuid selles pole välja toodud oskusi, mida peaksid noored teadma iseseisvasse ellu siirdudes. Peamisteks oskusteks, mida Eestis soovitakse asendushooldusel elavatele lastele õpetada, on isemajandamise oskus (ka majanduslikud oskused), sotsiaalsed- ja majapidamisoskused (Turk, 2011), kuna nende puudumist käsitletakse asenduskodus kasvanud noorte peamiste probleemide seletusena ning neid tuuakse kõige sagedamini erinevates uuringutes välja (nt Turk, 2011, Asenduskodude analüüs, 2013). Majanduslikud oskused on elus olulised selleks, et teada raha väärtust, et teha majanduslikult õigeid otsuseid ning saada hakkama olemasolevate vahenditega. Kui puuduvad teadmised raha kasutamisest, võib tekkida oht, et noor ei suuda tasuda oma elukoha või toidu eest ning satub majanduslikesse raskustesse.

Pirjo Turk (2011) leidis oma uurimuses, et kasvandikele mõeldud taskurahad varieeruvad 1,28 eurost 159,74 euronini kuus. Taskurahade maksmise kord on asenduskodudes erinev ning sõltub asutuse majanduslikest vahenditest, aga ka sellest, kas laps saab asenduskoduväliselt stipendiume või õppetoetusi. Sõltumata sellest, milline on asenduskodu toetus taskuraha andmisel, on noortel olemas rahaga ümberkäimise kogemus, kuid pole teada, kas neile on ka selgitatud raha väärtust.

Sotsiaalsed oskused on vajalikud selleks, et noor oskaks suhelda teiste inimestega ning samuti oleks teadlik sellest, kuidas pidada argumenteeritud dialoogi ja kuidas väljendada enda soove ja tahtmisi teisele osapoolle selgelt. Terminit *sotsiaalne oskus* kasutatakse tihti koos mõistega *sotsiaalne kompetentsus*, kuna see hõlmab nii suhtlus- kui ka eneseväljendusoskusi (Saat ja Kanter, i.a.). Küll aga ei peeta viisakat või eetilist korrektset käitumist selle klassifikatsiooni järgi sotsiaalse kompetentsuse osaks, kuigi ka eetikaõpetus on tähtis ning peaks kindlasti olema üks peamisi komponente sotsiaalsete oskuste õpetamisel.

Sotsiaalseid oskusi peetakse kitsamalt nimetades suhtlemisoskusteks (Saat ja Kanter, i.a.). Puudulikud suhtlemisoskused võivad endaga kaasa tuua negatiivset käitumist, kiusamist, võimalik on ka halvenevad tulemused õpingutes, kohanemiskeskused ja kuritegevus (Saat ja Kanter, i.a.). Seega on oluline, et laste sotsiaalsetele oskustele pöörataks tähelepanu nii (asendus)kodus kui ka koolis.

Majapidamisoskused on olulised, et noored oskaksid pärast iseseisvumist hoolt kanda nii enda kui ka ümbritseva igapäevase keskkonna eest. Lisaks koristamisele ja söögitegemisele on olulised oskused ka näiteks pisiremonditööd (näiteks lambipirnivahetus) ja lihtsamad õmblustööd. Turk (2011) toob uuringuanalüüsis välja, et uuringus osalejad tundsid end kõige kindlamalt majapidamistöõde oskuste osas - 98% vastanutest leidis, et nende oskused on selles vallas kas täiesti või pigem piisavad. Uuringus selgitatakse, et hea majapidamistöõde oskus tuleneb sellest, et asenduskodu lapsed peavad hoolitsema oma toa puhtuse ja korra eest. Samas uuringus selgub ka, et kuigi noored teavad palju koristamisest, siis söögitegemise, pesu triikimise, rietele nõõbi etteõmblemise või elektri- ja veenäitude võtmisega on noored vähesel määral või mitte üldse kokku puutunud (Turk, 2011). Tekib vastuolu kahte arvamust kõrvutades, kuna söögitegemine ja pesu triikimine on samamoodi majapidamistöõd, nagu selleks on koristamine. Dokumendis „Tervisekaitseõuded asenduskoduteenusele“ (RT I, 10.02.2016, 5) on välja toodud, et alla 18-aastaseid lapsi ei tohi rakendada tualettruumide ja akende pesemisel ning valgustusarmatuuri puhastamisel. Need nõuded on noortele takistuseks majapidamises vajaminevaid oskusi omandada.

Uuringud on näidanud, et lisaks puudulikele oskustele pole ka noorte psühholoogiline valmisolek olnud piisav selleks, et siirduda iseseisvasse ellu (Turk, 2011). Sotsiaalhoolekande seaduses (RT I, 30.12.2015, 5) on käsitletud vaid bioloogilisest, st vanuselisest aspektist lähtuvalt, millal on aeg siirduda iseseisvasse ellu, kuid seadus ei käsitle noore psühholoogilist valmisolekut ega seda, kuidas suurendada vaimset valmisolekut.

2. Uurimuse kontekst

2.1 Asenduskoduteenus Eestis

Asendushooldus on lapse eest hoolt kandmine väljaspool tema enda perekonda. Eestis on asendushooldusel neli erinevat vormi - lapsendamine võõrasse perekonda, hooldamine perekonnas, eestkoste ja asenduskoduteenus (Asendushooldus, i.a.). Käesolev uurimistöö keskendub viimasele, asenduskoduteenusele.

Asenduskoduteenus on riigi rahastatav teenus, läbi mille võimaldatakse lastele põhivajaduste rahuldamine, soodsa elukeskkonna loomine turvaliseks arenguks ning mis valmistab ette võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena (Sotsiaalhoolekande seadus, RT I, 30.12.2015, 5). ÜRO laste asendushoolduse juhised on aluseks Eestis kehtivatele seadustele ja regulatsioonidele. Laste asendushoolduse juhistes (2014) on avatud ja selgitatud, milline peaks olema asenduskoduteenus lapse jaoks eelkõige vajadusi ja turvalisust arvestades, kuid puuduvad selgitused selle kohta, millised peaksid olema oskused, mida noor peaks olema omandanud hetkeks, mil ta peab asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirduma.

Asendushooldusel elas 2013. aasta lõpu seisuga 2 584 last ja noort, neist 1 026 oli asenduskoduteenusel (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat, 2014).

Asenduskoduteenusele suunatakse laps, kui kehtib vähemalt üks järgnevatest tingimustest:

1. dokument, mis tõendab, et lapse vanem on surnud, kuulutatud tagaotsitavaks või on teadmata kadunud;
2. kohtumäärus lapse vanemale eestkostja määramise kohta;
3. kohtulahend lapse vanema hooldusõiguse peatamise, piiramise või täieliku äravõtmise kohta;
4. kohtulahend lapse vanematest eraldamise kohta;
5. dokument vanema eelvangistuses või vangistuses viibimise kohta.

(Sotsiaalhoolekande seadus, RT I, 30.12.2015, 5)

Eestis reguleerib asenduskoduteenuse osutamist ja rahastamist Sotsiaalhoolekande seadus (RT I, 30.12.2015, 5). Asenduskoduteenuse osutamise kohta on Sotsiaalhoolekande seaduses (RT I, 30.12.2015, 5) öeldud, et teenust võib osutada füüsilisest isikust ettevõtja või juriidiline isik, kellel on olemas tegevusluba ja asutus, kus asenduskoduteenuse osutamine on põhiliseks ülesandeks. Rahastamine toimub Sotsiaalministeeriumi poolt, kes suunab raha maavalitsustele ning nende pädevusse kuulub otsustamine, kuidas raha asenduskodude vahel jagatakse.

Kuigi seadus reguleerib kõiki asenduskodusid, siis igal asenduskodul on võimalik otsustada, kuidas muuta süsteem enda jaoks toimivaks ja töötavaks. Asenduskodu üks olulisematest ülesannetest on valmistada noor ette iseseisvaks eluks. Paraku on mitmed uuringud näidanud, et ettevalmistus on olnud puudulik - üks põhjalikumaid analüüse selles valdkonnas on läbi viidud SOS Lastekülas elanud noortega 2011. aastal ning uuringuraportis on välja toodud, et asenduskodus kasvanud noorte ettevalmistus ei ole olnud piisav - noortel jääb vajaka isemajandamise ja rahaasjade planeerimist puudutavatest oskustest (Turk, 2011). Ka lasteombudsmani läbi viidud uuring 2013. aastal näitas, et asenduskodu töötajad hindasid elluastujate oskusi tagasihoidlikeks või erinevateks ning arvatakse, et elluastujatele pakutavaid teenuseid pole piisavalt. Eesti asenduskodud panustavad erinevalt noorte iseseisva toimetuleku soodustamisse ning kui noored on siirdumas iseseisvasse ellu, on nende peamiseks probleemiks sobivate tingimustega eluaseme leidmine (Asenduskodude analüüs, 2013). Ettevalmistust iseseisvasse ellu siirdumisel on uurinud ka Marianne Uuetoa (2015) oma lõputöös, tuues välja noorte arvamuse, et asenduskodud võiksid pöörata rohkem tähelepanu eluks vajalikele oskustele, näiteks isemajandamisoskustele ja hügieenile.

Üha rohkem on hakatud tähelepanu pöörama asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirduvate noorte oskustele. SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS on läbi viimas järjekordset uuringut asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte kohta, et saada täpsemat ülevaadet, millele võiksid asenduskodud tähelepanu pöörata, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas (Osila, Biin, Piirits, Turk, Masso ja Anniste, 2016).

Oluline roll on asenduskoduteenusel olevate noorte omavahelised suhted kasvatajate ja juhtkonnaga. Psühholoog Tiiu Meres (2012) uuris ühe Eesti lastekodu toimimist ning tõi oma raportis välja, et asenduskodus on olemas reeglid, kuid neid ei järgita, sest puudub mõjuvõim laste üle. Kui noored tunnevad, et nad võivad korda saata, mida tahes, ning teavad, et „*keegi kõrgemal*“ (üldjuhul siis keegi juhtkonnast) lahendab probleemi, ei suurenda see noorte

vastutustunnet. Kui aga noored tunnevad, et kasvatajateks ja juhtkonnaks on tavalised, täiskasvanud inimesed, kes on reeglid sätestanud põhjusega, suureneb ka noore enda vastutustunne. Lisaks suureneb vastutus ka juhtudel, kus noored teavad, et neil tuleb iseseisvalt oma probleeme lahendada ning saavad kasvatajatelt vaid nõu ja moraalselt tuge. Ka Meres (2012) arutleb, et asenduskodus vastutavatel isikutel võiks olla selge tulevikuplaan, mis saab asenduskodust järgnevate aastate jooksul, ning samamoodi võiks luua kasvandikele raamid, milles nad saaksid võtta vastu otsuseid ning mis hilisemas elus võimaldaks iseseisvat elu kontrolli all hoida.

2.1.1 Asenduskodu põhimõtted

Asenduskodu, milles uurimuse läbi viisin, juhindub kolmest väärtusest: haridus, huvitegevus ja sotsiaalsed oskused. Asenduskodu eesmärk on pakkuda noortele võimetekohast haridust, kuna see on noorte jaoks ainuke võimalus konkureerida iseseisvas elus edukalt tööturul. Vaba aja sisustamist peab asenduskodu oluliseks, pakkudes ka omalt poolt võimalusi tegeleda rahvakultuuri ja -tantsuga. Tegemist on olulise osaga asenduskodust, kuna see ühendab noori ning saadakse häid sõprussuhteid. Sotsiaalseid oskuseid peab asenduskodu oluliseks juba noore saabumisest asenduskodusse, pöörates tähelepanu viisakale käitumisele, majapidamisoskustele, aga ka majanduslikule mõtlemisele ja kõikvõimalikele eluks vajalike oskuste rakendamisele. Lastele antakse võimalus aktiivselt osaleda hooajatöodes, mis kuuluvad samuti eluks vajalike oskuste õpetamise hulka.

Asenduskodu, milles uurimuse läbi viisin, on omanäoline selle poolest, et asenduskodu juurde pole loodud peremajade süsteemi. Selle asemel on tugikorterid, mis on mõeldud noortele harjutamiseks iseseisvat elu omal käel või koos kasvatajaga. Tugikorteris elatakse üldjuhul mitmekesi ning selle peamine eesmärk ongi õpetada noortele, kuidas tulla igapäevatoimetustega iseseisvalt toime, et saada kogemusi ja teadmisi ajaks, mil tuleb astuda iseseisvasse ellu.

2.2 Probleemiseade

Eestis elab rohkem kui 1000 last erinevatel põhjustel asenduskodus (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse roheline raamat, 2014). Täiskasvanuikka jõudes saabub aeg, mil on vaja astuda iseseisvasse ellu ning tuleb erinevate olukordadega üksi hakkama saada. Nagu eelnevalt mainitud, tuleb asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirduda kas 18-aastaselt või pärast õpingute lõppu.

2011. aastal viis PRAXIS läbi uuringu asenduskodudes elavate noorte valmisolekust iseseisvaks eluks. Uuringu tulemused näitavad, et paljud noored pole omandanud kõiki peamisi oskusi iseseisvaks hakkamasaamiseks ning psühholoogiline valmisolek on olnud puudulik. Nii selgubki, et kui võrrelda vanematega koos kasvanud ja asenduskoduteenuselt lahkuvat noort, siis esimesel juhul on noorel rohkem oskuseid ja kogemusi ning suurem võimalus iseseisvalt hakkama saada kui noorel, kes on olnud asenduskodus (Turk, 2011). Seega on tegemist aastatepikkuse sotsiaalse probleemiga, mille tagamaid tuleks uurida- mis põhjustel lahkuu noor asendushoolduselt puudulike oskuste ja piisava ettevalmistuseta.

Bakalaureusetöö eesmärk on uurida asenduskodu head praktikat laste kasvatamisel ning nende ettevalmistamisel iseseisvaks eluks.

Eesmärgi saavutamiseks püstitasin järgmised uurimisküsimused:

- Kuidas tõlgendavad noored enda valmisolekut iseseisvaks eluks?
- Kuidas tõlgendavad asenduskodu töötajad noorte valmisolekut iseseisvaks eluks?
- Kuidas tõlgendavad noored ja asenduskodu töötajad iseseisvasse ellu siirdudes omavahelisi suhteid?

3. Metoodika

3.1 Metodoloogiline lähtekoht

Valisin oma uurimistöö läbiviimiseks kvalitatiivse meetodi, kuna see keskendub inimeste käitumisele ja arvamustele ning selle abil on võimalik teha sisuanalüüsi kontekstiliste tähenduste süvitsi uurimiseks (Laherand, 2008, Kalmus, Masso ja Linno, 2015 kaudu). Lisaks uuritakse tõlgendusi ja hoiakuid ning kuidas neid argumenteeritakse (Uus, 2007).

Uurimistöö eesmärgiks on uurida asenduskodu head praktikat laste kasvatamisel ning nende ettevalmistamisel iseseisvaks eluks, mistõttu on noorte ja töötajate tõlgendusi kõige parem uurida läbi kvalitatiivse uurimisviisi, et mõista ka vastajate perspektiivi.

3.2 Andmekogumismeetodid

Olen enda andmekogumise viisiks valinud fookusgruupiintervjuu, individuaalintervjuu ja vaatluse.

Kvalitatiivsete andmekogumise meetodite hulka kuuluvad intervjuud, vaatlused, dokumentide analüüsid, juhtumiuuringud ja ajaloolised uuringud (Õunapuu, 2014:52). Intervjuu puhul saab parima tulemuse uuritavate arvamuse ja vaate kohta, kuna vastamisel on võimalik lisada täpsustavaid kommentaare. Vastajad saavad jagada omapoolseid hinnanguid ja mõtteviise ja rääkida ka sellest, mida peavad enda jaoks oluliseks. Viies läbi uurimust loomulikes tingimustes keskkonnaga manipuleerimata, annab see rikkalikke ja detailseid kirjeldusi ja vastuseid inimeste käitumisest ja arvamustest (Õunapuu, 2014:52).

Fookusgruupi intervjuu on pooleldi või täielikult struktureeritud vestluslik rühmaintervjuu, mille eesmärk on saavutada vestluses osalevate inimeste omavaheline suhtlus (Vihalemm, 2014a). Fookusgruupi juhivad moderaator, kes peab säilitama vaba õhkkonna ning hoidma vestlust kindlates teemaraamides (Vihalemm, 2014a). Kuigi fookusgruupi intervjuul on olemas eesmärk ning teema ning neid toetavad küsimused, siis nii intervjuueeritavatel kui ka moderaatoril võimalik küsida täpsustavaid küsimusi ja peegeldada saadud informatsiooni.

Fookusgrupi intervjuu valisin üheks meetodiks seetõttu, et tekitada asenduskodu noorte vahel diskussiooni ja arutelu uurimisteede osas, mis võib-olla poleks individuaalintervjuude puhul nii selgelt välja tulnud. Samuti on fookusgrupi intervjuu hea valik, sest vastajad teavad oma kogemuste ja teadmiste põhjal paremini rääkida ja üksteist täiendada, kui uurija ehk küsida oskaks (Vihalemm, 2014a).

Individuaalintervjuu eesmärgiks on teada saada vastaja seisukohti erinevates küsimustes ja olukordades. Viisin läbi poolstruktureeritud intervjuu (vt Lisa 2). Valisin selle meetodi, kuna soovisin lisaks fookusgrupi intervjuust saadud vaatenurkadele ka Töötaja hinnangut ning saadud tulemusi võrrelda.

Vaatluse puhul on võimalik näha loomulikku elukeskkonda. Tegemist on intervjuusid ja teisi andmekogumise meetodeid täiendava meetodiga, läbi mille on võimalik kirjeldada nähtusi, mida muidu oleks raske verbaalselt väljendada (Vihalemm, 2014b).

Vaatluse eesmärgiks oli jälgida asenduskodu igapäevast elu ja mõista selle kasvatussüsteemi toimimist ning tutvuda tugikorterisüsteemiga.

3.3 Osalejad uurimuses

Pöördusin asenduskodu poole palvega jaanuaris 2016, et teada saada, kas mul oleks võimalik läbi viia fookusgrupi intervjuu noortega, kes on siirdumas iseseisvasse ellu. Arutledes erinevaid võimalusi, kuidas seda läbi viia, leppisime kokku, et saan teha intervjuu päeval, kui toimub noorte igakuine koosolek. Koosolekul osales 10 noort vanuses 16-22 eluaastat.

Lisaks viisin läbi individuaalintervjuu ühe asenduskodu kasvatajaga, keda nimetan analüüsis Töötaja.

3.4 Uurimuse käik

Antud uurimistöö raames olin asenduskodu juba eelnevalt välja valinud, kuna seal viisin läbi oma praktika. Praktika käigus pidasin ka vaatluspäevikut, kus kirjeldasin enda jaoks antud päeva kõige olulisemaid hetki ja tähelepanekuid. Vaatlus andis mulle palju informatsiooni

asenduskodu reaalse toimimise kohta, kuna eelnevad teadmised olid vähesed. Vaatluse viisin läbi 2015. aasta veebruarist aprillini.

Kui esialgselt oli eesmärk bakalaureusetöös andmekogumiseks viia läbi fookusgrupi ja individuaalintervjuu, siis andmeid analüüsides selgus, et praktika ajal kogetu on mõjutanud nii andmekogumist kui ka analüüsimist, mistõttu otsustasin andmetena käsitleda ka vaatluspraktika ajal peetud praktikapäevikut. Vaatluse ajal õppisin tundma asenduskodu süsteemi ja toimimist, tutvusin noortega ja nende igapäevaeluga. Kuna intervjuud viisin läbi samade noortega, keda olin vaatluse ajal kohanud, siis intervjuu käigus ei küsinud ma nende käest asenduskodu süsteemi ja toimimise kohta, vaid keskendusin väga kitsastele ja konkreetsetele teemadele.

Fookusgrupi intervjuu toimus 3. veebruaril 2016. Intervjuu toimus asenduskodu saalis, kus lisaks minule oli 10 noort vanuses 16-22 eluaastat. Kasvatajaid ega teisi asenduskodu töötajaid intervjuueerimise ajal ruumis ei viibinud. Enne intervjuu alustamist tutvustasin, kes ma olen, miks ma uurimust läbi viin, küsisin luba intervjuu salvestamiseks, rõhutasin konfidentsiaalsust ja seda, et vastamine on täiesti vabatahtlik. Kuna noortel oli enne intervjuud toimunud koosolek, siis rõhutasin ka seda, et kui nad ei soovi uurimuses osaleda, siis võivad ruumist lahkuda. Kõik 10 noort olid nõus uurimuses osalema. Lisaks palusin neil ennast tutvustades öelda ka pärisnimi või varjunimi, et mul oleks salvestust transkribeerides võimalik tuvastada õigete inimeste ütlused.

Intervjuu viisin läbi poolstruktureeritud kava alusel ning intervjuu sujus hästi - noored avaldasid oma arvamust ning kõik noored olid nõus kõikidele küsimustele ka vastama. Tekkis diskussiooni ning õhustik oli vaba ja rahulik.

Fookusgrupi intervjuu läbiviimise ja transkribeerimise järel pöördusin sama töötaja poole sooviga läbi viia intervjuu ka kasvatajaga. Valisin vastajaks asenduskodus pikaajalise töötamise kogemusega Töötaja.

Intervjuu kasvatajaga toimus 13. märtsil 2016 asenduskodu ühes töökabinetis. Intervjuu kava oli samuti poolstruktureeritud ning see erines fookusgrupi intervjuul kasutatud kavast. Lisasin teise intervjuusse küsimusi ja kommentaare, mis olid tekkinud noortega suheldes ning teemat laiemalt uurides ja analüüsides. Intervjuu alguses rõhutasin samuti konfidentsiaalsust, mis andis kasvatajale kindlustunde vastamisel. Samuti rõhutasin, et ka noorte konfidentsiaalsus on

samamoodi tagatud ning kellegi pärisnimesid kusagil ei avaldata. Küsisin ka luba diktofoniga salvestamiseks.

Intervjuu käigus täitis kasvataja oma töökohustusi ja vastas telefonikõnedele. Kõik küsimused said põhjalikud ja argumenteeritud vastused ning kasvataja andis lisainformatsiooni, mida pidas oma töös oluliseks välja tuua.

Mõlemad intervjuud toimusid vabas õhkkonnas ning situatsioon tundus kõigile mugav olevat. Kedagi ei häirinud, et kogu vestlust lindistatakse. Noored pidasid väga oluliseks, et nad kindlasti ütlesid oma nime enne lause alustamist, et minul oleks võimalik hiljem tuvastada, kes mida ütles. Samuti pööras kasvataja sellele tähelepanu, võttes diktofoni enda lähedale, et teda kindlasti kuulda oleks.

3.5 Eetiline aspekt

Võttes ühendust asenduskodu kasvatajaga, rõhutasin kõikides vestlustes, et viin läbi uurimusi vaid enda lõputöö jaoks ning vastajate konfidentsiaalsus on garanteeritud. Fookusgrupi intervjuud läbi viies rõhutasin samuti konfidentsiaalsust ja palusin noortel end tutvustades öelda kas oma pärisnimi või varjunimi. Nendel, kes ütlesid oma pärisnime, muutsin selle transkriptsioonis varjunimeks, et noori poleks võimalik tuvastada uurimistöö kaudu. Konfidentsiaalsuse tagamiseks jätan mainimata nii Töötaja, kellega ma vestlesin, kui ka asenduskodu nime, mille põhjal uurimust läbi viisin.

Enne uurimistööd olin käinud asenduskodus praktikal ja kohtunud peaaegu kõikide uurimuses osalenud noortega. Seetõttu ei tekkinud kellelgi küsimusi minu isiku suhtes ning suhtlus oli usalduslik. Arvan, et eelnev kokkupuude noortega oli pigem uurimust soosiv ning see võib ka olla üheks põhjuseks, miks noored olid avameelsed, jutukad ning julgesid rääkida läbi huumori. Lisaks eelnevale kokkupuutele võib intervjuu meeldivat sujuvust põhjendada ka asjaoluga, et nii mina kui ka uurimuses osalenud noored kuuluvad noorukiikka (vanus 15/16-22 eluaastat), mistõttu võis noortel tekkida tunne, et ma olen nendega võrdne, mitte ei täida kasvataja või kellegi olulisema inimese rolli.

Uuringud viidi läbi nii asenduskodu noortele kui ka Töötajale mugavas ja meeldivas keskkonnas. Kõikidele küsimustele vastati avatult ja põhjalikult ning keegi ei väljendanud

mõne küsimuse osas ei kriitikat ebamugavust. Intervjuusid läbi viies olin teadlik oma mõjust ja küsimusi küsides vältisin liigset suunamist, et säiliks noorte originaalmõtted ja arvamused.

3.6 Analüüsi meetod

Alustasin analüüsiga kohe fookusgrupi intervjuu toimumise järel. Transkriptsiooni tehes muutsin noorte pärisnimed pseudonüümideks, et ei oleks võimalik tuvastada asenduskodu ega noori (Lepik, Harro-Loit, Kello, Linno, Selg ja Strömpl, 2014). Töös on kasutatud kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kodeerisin transkriptsiooni, moodustades koodid ja kategooriad kõikide käsitletud teemade kohta. Sama tegin Töötajaga läbi viidud intervjuu transkriptsiooniga. Koondasin koodid ja kategooriad ühte tabelisse ja leidsin mitmeid ühiseid omadusi, kuid nägin koodide ja kategooriate juurde tekkinud memost selgusid ka teatud vastuolud saadud tulemustes.

Vaatluse puhul tegin tähelepanekuid iga päeva lõpus vabas vormis vaatluspäevikusse. Analüüsides otsisin vaatluspäevikust intervjuudes ilmnenuid teemadele seletusi, toetusi või vastuväiteid.

4. Analüüs

Asendusodus, kus oma uurimuse läbi viisin, on määratletud selgelt kolm valdkonda, millele tugineb asendusliku tegevus. Need on haridus, huvitegevus ja sotsiaalsed oskused. Lisaks kolmele valdkonnale on asendusliku määratlenud põhimõtted, millest lapsed on teadlikud ning millest tuleb kinni pidada. Põhimõtted on lihtsad, üheks olulisimaks on iseenda ja vanemate austamine, kuid on ka välja toodud, et kasvandik peab olema aus, oskama teretada, tänada ja vabandada.

4.1 Haridus kui noore elu hakkama saamise tagatis

Asendusodus on tähtsal kohal haridus ning Töötaja põhjendab seda nii:

Töötaja: „Haridus on ainuke, mis neid [lapsi] elu edasi aitab, sest mitte keegi ei kindlusta neid majanduslikult, nad peavad kõik ise saama ja haridus annab lapsele võimaluse. /.../ Kogu meie projekt on üles töötatud haridusele ja haridustele edasijõudmisele.“

Töötaja räägib, et lapsed peavad tulevikus ise hakkama saama, kuid ei too kordagi välja mõnd tugivõrgustikku või süsteemi, kust iseseisvunud noor vajadusel abi saaks. Ka Kruuts (2016) toob oma magistrisööses välja, et tugivõrgustik kui selline asenduslikust elluastunud noortel sageli puudub ning nad loovad lähivõrgustiku erialaspetsialistidest. Asendusliku, kus ma uurimuse läbi viisin, on aga teadvustanud probleemi ning on otsinud võimalusi, kuidas tugevdada noori ning kuidas tõsta nende säilenõtkust. Kuigi Töötaja rõhutab individuaalset hakkamasaamist, siis tegelikult kujuneb ka noortel omavaheline tugivõrgustik, kellelt nad saavad vajadusel nõu küsida või abi paluda.

Lisaks toob Töötaja välja, et haridust tuleb omandada endale jõukohase tasemeni, kuna see on alus iseseisvaks eluks. Jõukohasele haridusele viidates rõhub asendusliku noorte tugevustele ning teadvustab, et kui noor pole võimeline riikliku õppekava järgi materjali omandama, siis on lahendus lihtsustatud ja kohandatud õppekava, mille järgi omandada vajalikud teadmised.

Lisaks on laste õppimist toetamas nii kasvatajad kui ka eraõpetajad, kes abistavad õppimisel ja kontrollivad koduseid töid üle.

Noored, kes osalesid uurimuses, on asenduskodu väärtused omaks võtnud ning peavad haridust oluliseks, kuid laiendavad teemat ning räägivad üleüldiselt lastesse panustamisest:

Marko: „*Juhtkonnal on õiged prioriteedid kõikidele, kõikidel teistel lastekodudel on samasugused rahalised finantsid, /.../, aga lihtsalt, see kuidas rahasid paigutatakse, see on iga asutuse juhtkonna eraldi otsustada. /.../ ja siis on näha tulemit, /.../ praegu me istume siin saalis, kus, tõenäoliselt- noh, ta on ilus saal, aga ta ilmselgelt vajaks värskendamist tegelikult, aga siin majas ei panustata nii ütelda ehitistesse, kuivõrd siis inimestesse.*“

Marko mõttest võib välja lugeda, et noored teavad, et asenduskodu panustab nendesse ning lapsed on asenduskodus prioriteediks. Samuti tekitab see noortes teadmise, et nad on olulised.

4.2 Lapsed, kes elavad asenduskodus

Asenduskodus, kus uurimuse läbi viisin, on kõikide tegutsemisaastate jooksul vastu võetud väga erinevas vanuses lapsi. Asenduskodu ei selekteeri, keda vastu võtta ja keda mitte.

Töötaja: „*/.../ Üldiselt kui pakutakse, me võtame lapse vastu. /.../. Lastekaitsjatele ma alati räägin, et mis on meie võimalused, mis on meie tingimused. /.../ Praegu on niimoodi, et me eelistame pigem normintellektiga lapsi, sest et need lapsed, kelle intellekt on nõrgem, keskmiselt või raskemalt nõrgem, siis nendel on siin väga kehv elada. /.../ Aga, ja ütleme et need, kes on siin nõrgema intellektiga, neil on raske teiste hulgas. /.../ enamik lapsi on ikkagi normintellektiga, täiesti tavalised, käitumishäired ei puutu asjasse, nendest saab üle, tervise saab ka korda, kas ravimite või teraapiatega. /.../ Me ei saagi valida, sest meile lapsi pakutakse. Kui kohta on ja saame vastu võtta, kui kohta pole, me ei võta. Aga noh, üldjuhul alati on kohta.*“

Töötaja toob välja mitu olulist aspekti - kuna tegemist on asenduskoduga, mis baseerub hariduspõhisel lähenemisel, on loomulik järeldada, et nende esimeseks eelistuseks pole nõrgema intellektiga lapsed. Samas ütleb Töötaja, et nad ei karda raskusi ning probleemid ja käitumishäired on lahendatavad. Asenduskodu positiivne suhtumine lastesse ja nende

probleemidesse on samuti märk säilenõtkusest - sõltumata probleemidest on asenduskodu alati keskendumas lahendustele ning soovitakse aidata kõiki lapsi.

Asenduskodu suhtumist vastuvõetavatesse lastesse saab seostada tugevuskeskse lähenemisega. Vaatlusel Töötaja selgitas mulle, et kui uus laps on asenduskodusse tulemas, siis on laps asenduskodu jaoks kui puhas leht, tal on võimalik luua oma identiteet - lapsega tulevad kaasa kõik vajalikud dokumendid, kuid seda, kuidas ta end tutvustab ja millistest elusündmustest ta räägib, on lapse valida ning asenduskodu aktsepteerib tema soovi rääkida või mitte rääkida. Oma identiteeti kujundades toetab ja juhendab asenduskodu last oma väärtuste ja põhimõtete järgi tegutsema. Tegemist on ka teadliku stigma vastu võitlemisega - vanemate või laste eksimused ja probleemid ei pea määratlema seda, kes laps tulevikus on või kelleks ta saab.

Kui lapsel on näiteks käitumishäired või terviseprobleemid, siis asenduskodu võtab endale eesmärgiks nendega tegeleda ning see ei ole takistuseks lapse võtmisel asenduskoduteenusele. Asenduskodu sihiks võib pidada ka seda, et soovitakse saavutada stabiilsus kasvandiku elus ning probleemide lahendamisel ei saadeta teda asutusest välja. Jällegi avaldub siin tugevuskeskse meetodi ja säilenõtkuse sümbioos - kui esineb tagasilööke või probleeme, siis nendega tegeletakse ning tehakse tööd selle nimel, et probleemid saaksid lahendatud ja saaks fookuse suunata lapse elu nendele aspektidele, mida asenduskodus peetakse oluliseks: haridus ja huvitegevus.

Kui asenduskodu algusaastatel võeti vastu kõik lapsed ning peeti oluliseks, et keegi ei peaks tänaval või turvakodus olema, siis nüüd toob Töötaja välja, et viimasel ajal võetakse asenduskodusse üha rohkem teismeeas noori vanuses 13-16 eluaastat. Ka nooremaid lapsi võetakse vastu, kuid Töötaja tõdeb, et elamistingimused nende asutuses on sobilikud pigem vanematele kui noorematele lastele. Töötaja põhjendab seda väitega, et noorematele lastele võiksid asendushooldusest rohkem sobida peresüsteemid, sest asenduskoduteenusel ei pruugi nooremad lapsed aru saada, miks on neid suunatud just sellisele teenusele või miks on neil asenduskodus parem. Asenduskodu on end selgelt määratlenud, millised on nende võimalused noorte aitamiseks.

Töötajat intervjuerides selgus asjaolu, et üha rohkem tuleb nende majja lapsi, kellel on vaimne puue juba vormistatud:

Töötaja: „Me näeme järjest rohkem seda, et lapsed, kes tulevad, /.../ on vaimsalt haiged, nad on psüühiliselt haiged ja viimasel ajal tulevad meile kõik lapsed läbi psühhiaatriakliiniku. Seda nagu varem ei olnud. Varem pani lastekaitsja, no nüüd paneb ka lastekaitsja, ainuke asi et sellele lapsele läheme ise järele psühhiaatriakliinikusse või ta tuuakse psühhiaatriakliinikust, või on ta just olnud psühhiaatriakliinikus, et see on küll teistmoodi nüüd. Et see, et laps tuleks turvakodust või päris oma kodust tuuakse ära, et.. ma ei mäletagi, kuna seda oli, /.../ kõik lapsed on..juba tulevad meie majja, nad on puudega.“

Asenduskodu lähenemist lastele, kellel on vaimne puue, võib pidada ka tugevuskeskseks - hoolimata sellest, et asenduskodus on nii normintellektiga kui ka vaimse puudega noori, teeb asenduskodu kõik selleks, et lapsed saaksid vajaminevat meditsiinilist abi või nõustamist.

Töötaja arvates on Eestis lastekaitsesüsteem aasta-aastalt paranemas, sest üha enam muutuvad lastele suunatud tugisüsteemid paremaks. Sellest võiks iseenesest järeldada, et lapsed, kes suunatakse asendushooldusteenusele, on jõulisemad, tugevamad ning nad on abi saanud. Kuid tegelikkuses on lood vastupidised ning sellise järelduseni pole jõudnud vaid asenduskodu, kus ma uurimuse läbi viisin - asendushoolduse rohelises raamatus (2014) on välja toodud, et puuetega lapsi on asendushooldusteenusel 434 (42%), üle poole nendest lastest on psüühikahäirega.

4.3 Oskused

Eluks vajalikke oskusi peaksid õpetama perekond ja kool ning asenduskodu ei erine sellest kuidagi. Probleem seisneb selles, et Eesti seadusandluses puuduvad selged regulatsioonid selle kohta, millised on oskused, mida iga noor peaks olema omandanud ajaks, mil ta lahkub (asendus)kodust. Regulatsioone silmas pidades on igal asenduskodul kujunenud oma visioon, mis on elus oluline ning millist õpetust tuleb kasvandikele edasi anda, et neist saaksid elujõulised inimesed, kes saavad tulevikus iseseisvalt oma eluga hakkama. Noori õpetades ja juhendades saab asenduskodu jälgida, kas noored omandavad kõik eluks vajalikud oskused võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. Pidasin uurimust läbi viies kõige olulisemaks kolme oskuste suunda - majanduslikud, sotsiaalsed ja majapidamisoskused. Need kolm oskuste gruppi tuuakse kõige sagedamini välja erinevates uuringutes (nt Turk, 2011;

Asenduskodude analüüs, 2013) ning nende alusel tehakse kõige rohkem hinnanguid, kas noor saab iseseisvasse ellu siirdumisel hakkama või mitte.

4.3.1 Majanduslikud oskused

Majanduslikud oskused on elus olulised selleks, et teada raha väärtust - kui palju selleks tuleb tööd teha, et raha saada, ning kas kõik tooted ja teenused on vajalikud selleks, et toime tulla. Eluks peamise - kodu, toidu, riiete - eest küsitakse raha, ning teadmised rahakasutamisest aitavad teha paremaid otsuseid, mille peale ja mis ulatuses investeerida.

Fookusgrupi intervjuul osalenud noorte arvamused läksid lahku selles osas, kui palju neile jagati teadmisi asenduskodus elades. Nende sõnul jagatakse peamisi põhitõdesid raha kohta küll, ent kuna taskuraha kulutatakse peamiselt meelelahutusele ja *snäkkidele*, on raskem õppida, kuidas sellega ümber käia või kuidas säästa mõne väärtuslikuma eseme jaoks.

Põhiline rahaplaneerimise kogemus tulebki tugikorteris elades, kuna siis saadakse ühekordne rahasumma ning seda tuleb planeerida selliselt, et jaguks terveks kuuks. Selle eest tuleb peamiselt süüa osta ja ehk ka väiksemaid arveid tasuda. Samuti tuleb valmis olla ootamatuteks kulutusteks. Noored peavad saanud rahasumma planeerima selliselt, et see kataks kõik kulutused, ent esimestel kuudel võib tekkida olukord, kus noortel pole piisavalt kogemusi raha õigeks planeerimiseks ning jäävad rahalistesse raskustesse. Kuigi asenduskodu küll toetab noori, siis on see noorte jaoks oluline kogemus, kuidas järgmine kuu raha paremini planeerida.

Küsid noortelt, mida nad on tugikorteris õppinud raha kohta, vastasid nad:

Kristo: „*Poeskäimist.* “

Ants: „*Õppisin tegema pere eelarvet.* “

Marko (mõtleb): „*Finants. /.../ pean nõustuma Antsuga ennekõike, raha planeerimine kui selline oskus on märksa paremaks muutunud, ja samas ka on tegelikult muutunud paremaks oskus raha teenida, et siis on seda eelarvet nagu lihtsam teha.* “

Noored teadvustavad ka endale, et rahateenimine on oluline, et edaspidises elus hakkama saada. Tugikorteris pööratakse tähelepanu peamiselt sellele, kuidas saada võimalikult

iseseisvalt hakkama, siis vahepeal tuleb ette ka neid olukordi, kus palutakse rahalist abi asenduskodust.

Merike: „/.../ *Ee, mul rahaga läheb nii ja naa.*“

Olga: „*Stabiilselt.*“

Merike: „*Ei. Mitte stabiilselt. Väga üle nende kändude ja asjade. Ma saan põhimõtteliselt hakkama, mõnikord on vaja mingit turgutust.*“

Selle peale sekkus Olga ja Merikese vestlusesse Marko, kes naljatledes küsis:

Marko: „*SMS-laenu?*“

Merike: „*Ei. Turgutust. Süsti. Jah.*“

Olga ja Merike elavad koos ühes tugikorteris ning fookusgrupi intervjuus oli näha, nende omavaheline suhtlus teineteist toetav. Noored on üksteisele toeks ning tekitavad seeläbi omavahelise tugivõrgustiku. Olga eeldab, et tema korterikaaslane saab rahaga hästi hakkama, kuigi Merike tegelikult nii ei arva. Võimalik, et neid ei räägi omavahel rahaasjadest ning igaüks vastutab vaid selle eest, et arved oleksid makstud ning ka toit oleks olemas.

Noortele on teada, et rahaliste raskuste tekkimisel pole SMS-laenud lahenduseks, tänu millele toime tulla. Seega on nende suhtumine kiirraenedesse pigem tauniv. Kuid sellegipoolest võib neil tekkida rahalisi raskusi ning sellistel juhtudel pööratakse abi saamiseks asenduskodu poole. Töötaja arvates pole see häbiasi, sest samamoodi käitatakse ka n-ö tavalistes kodudes, ning asenduskodu ei erine sellest mitte kuidagi:

Töötaja: „*Mingi momendil tuleb see koht juba, et ma peangi ise hakkama saama, eks ju, et ma ei küsi enam asenduskodust raha, /.../ ma saan ise hakkama, käisin suvel tööl, eks ju, aga samas, kui neil midagi juhtub, et vaat, nüüd juhtus selline asi, et kas sa saad aidata. Et loomulikult, eks. See läheb nii nagu koduski, et noh, mingil momendil on auasi ise hakkama saada, et mitte küsimas käia, aga mingi aeg, kus on see vajalik ja tulebki aidata, ja kodus ju ka, on vanemad alati valmis aitama, ka siis, kui laps ei küsi. Ka meie oleme alati kõrval, eks ju. Teine asi, elu pakub väga palju võimalusi - mingi ootamatu välismaa reis tuleb, eks ju, et „Kuule, kas ma saaksin minna, et näed, selline võimalus on.“ Või mingid huvitavad kursused*

kuskil ja ma tahaksin minna... siis me oleme kogu aeg kõrval olemas. Hästi palju pöörame sellele tähelepanu, et lapsed saaksid areneda.“

Asenduskodus, kus ma uurimuse läbi viisin, on kasvandikele orienteeritud ning hindab kõrgelt noorte soovi areneda ja saada juurde uusi kogemusi. Asenduskodu käitumine noorte suhtes on väga toetav, mistõttu võib järeldada, et ka asenduskodus endas lähenetakse probleemidele tugevustele põhinedes - kui nähakse, et noor soovib minna kursustele, mis aitaksid ja arendaksid teda, siis asenduskodu soosib sellist tegevust ja annab omalt poolt kõik, et noor saaks kursustele minna.

4.3.2 Sotsiaalsed oskused

Asenduskodu üheks olulisimaks alustalaks lisaks haridusele on ka sotsiaalsed oskused, kuna nendeta ei saa elus hakkama.

Karl Aleksander Vahur: *„See on asenduskodu üks põhiväärtustest, võib öelda.“*

Noored tõid välja, et neil olid eelnevalt olemas teadmised viisakuse kohta, kuid asenduskodus jagati viisakusreeglite osas rohkem teadmisi ning tänu erinevatele õpetustele võib väita, et laste sotsiaalsed oskused on head:

Ants: *„Asenduskodu panustab väga nii öelda noorte kasvatamisse, mäletan, kunagi olid siin isegi tunnid, kuidas istet pakkuda, mantlit seljast ära aidata, rääkimata siis lauakommetest ja teretamisest. No need kõigi sotsiaalsed oskused on ikka väga head.“*

Etiketitundide andmine pole asenduskodust kadunud - vaatluse käigus nägin, et enne ühist teatrikülastust harjutati istekohale liikumist ning laste tähelepanu pöörati sellele, et nad ei liiguks oma kohale selg teise teatrikülastaja poole. Etiketi- ja viisakusreeglite õpetamine on asenduskodus oluline, et kõik kasvandikud teaksid, kuidas käituda viisakalt. Võib eeldada, et selliseid tunde viiakse läbi selle jaoks, et õpetada äsja teenusele saabunud kasvandikele elementaarseid viisakusreegleid ning pikemalt teenusel olnud kasvandikele meelde tuletada, kuidas on etiketi kohaselt õige käituda.

Vaatlusel nägin korduvalt, kuidas äsja asenduskoduteenusele tulnud neiu kasutas õhtusöögil nuga vasakus ja kahvlit paremas käes. Nii kasvatajad kui ka teised lapsed pöörasid igal

õhtusöögil ta tähelepanu sellele, et nuga ja kahvli peaks kasutama vastupidi. Neiut see ei häirinud ning ütles, et on kogu aeg nii süüanud ja temal on nii mugav. Etiketi puhul on tegemist kirjutamata seadustega, mille eiramine tekitab teistes pahameelt ning selline juhtum näitab samuti, et õigesti käituvaid kasvandikke häirib, kui keegi käitub viisakusreeglitele vastupidiselt.

4.3.3 Majapidamisoskused

Majapidamisoskuste hindamine lähtub paljuski inimese väärtustest - mis on ühe jaoks korras, ei pruugi teise jaoks nii tunduda. Nii räägitaksegi kasvandikele, et kui võtta midagi ette, siis võiks seda teha korralikult, et tulemus oleks kõigi poolt aktsepteeritav ja hea.

Vaatluse käigus märkasin, et asenduskodus koristatakse graafiku alusel ning on ära jagatud objektid, mida tuleb koristada. Kasvandikel oli võimalus valida, kes mida koristab. Ühelt poolt on võimalik läbi selle rõhutada lapse tugevusi ning ta saab koristada seda objekti, mis talle rohkem meeldib. Teisalt ei saa kogu aeg koristada vaid ühte objekti ning tuleb teha ka neid töid, mis pole nii meelepärased. Koristamise vajalikkust rõhutatakse lastele kogu aeg, tuues välja, et tegemist on kõigi ühise koduga ning seega oleks viisakas, kui see oleks alati puhas ja korras.

Tuginedes Turki (2011) uuringule, selgus koduste tööde tegemises tõsiasi, et asenduskodudes üle Eesti pööratakse vähem tähelepanu muudele majapidamistöödele, kui selleks on koristamine. Üle poolte noortest pole kunagi vahetanud lambipirni või on seda teinud väga harva, pooled lapsed on asenduskodus kas väga harva või mitte kunagi triikinud pesu ning ligi pooled pole kunagi või on ostnud harva toitu selleks, et valmistada süüa. See näitab, et asenduskodud ei pööra nii palju tähelepanu muudele majapidamisoskustele, mis on samuti väga vajalikud iseseisvas elus.

Vaatlusel nägin lisaks igapäevasele koristamisele ka seda, kuidas lastel paluti voodipesusid ja käterätte triikida või prügi välja viia. On näha, et asenduskodu pöörab palju tähelepanu sellele, et lapsed saaksid teadmisi ja oskusi ka lihtsamatest majapidamisoskustest, mida on neil võimalik rakendada nii tugikorteris kui ka iseseisvas elus. Samas on ka lastel endal soov erinevates majapidamistöodes kaasa lüüa - näiteks talvel puhastavad lapsed parkimisplatsi

lumest puhtaks või avaldasid soovi abistada kasvatajaid akende pesemisel. See on nende jaoks midagi teistsugust, mis tekitab uudishimu ja suuremat soovi ise järele proovida.

Küsites fookusgrupi intervjuul noorte arvamust oma majapidamisoskuste kohta, vastasid nad, et teadsid enne midagi, kuid õppisid asenduskodus palju juurde. Igaühe käest küsides, millised majapidamisoskused noored omandanud on, alustas üks vastajatest üsna detailse kirjeldusega, et oskab lisaks koristamisele ja söögitegemisele ka väiksemaid ehitus- ja remonditöid teha. Arutelu edenedes muutus vastamise fookus aga kitsamaks ning noored kirjeldasid vaid enda söögitegemise- ja koristamiseoskust. Võimalik, et nimetatud kaks oskust on noorte jaoks kõige olulisemad või siis liigitavad koristamise alla ka selliseid majapidamistöid, mis tegelikult sinna alla ei kuulu.

Sama küsimust Töötajaga arutades vastas ta järgmiselt:

„Puudulikud. /.../ kõigega tuleb alustada nullist. Noh, mõni oskab midagi, teine oskab midagi teist, aga seda, et kõik oleks hästi, toimekas ja vilunud, seda peaaegu kunagi ei ole.“

Lapsed tulevad asenduskodusse väga erinevatest kodudest ning väärtused ja tõekspidamised eluaseme korrashoiust või puhtuse vajalikkusest on väga erinevad. Seega peab asenduskodu oluliseks õpetada kasvandikele elementaarseid põhitõdesid erinevatest majapidamistöedest, et noored oskaksid iseseisvas elus neid ka teha.

Töötaja ja noorte arvamusi kõrvutades tekib vastuolu - kui noored tõid välja, et nad oskasid enne asenduskodusse minekut süüa teha ja ka koristada, siis Töötaja kui täiskasvanud inimese arvamus nendest oskustest on erinev. Võimalik, et erinevused arvamustes tulenevad sellest, et noored pidasid enda oskusi elus toimetulekuks piisavaks, kuid Töötaja arvates need pole piisavad, et elada tulevikus täisväärtuslikku iseseisvat elu. Kuna kumbki osapool ei täpsustanud, mida täpselt teha osati enne asenduskodusse suundumist, siis on raske analüüsida, millest tulenevad vastuolud arvamustes. Erinevustest hoolimata antakse noortele edasi väga palju teadmisi majapidamisoskustest ning neile võimaldatakse kõik tingimused selleks, et nad ka omandaksid kõik peamised majapidamisoskused.

4.4 Asenduskodu noorte suhtlemine bioloogiliste vanematega

Asenduskodus, kus uurimuse läbi viisin, pööрати palju tähelepanu sellele, et lapse suhe bioloogiliste vanematega säiliks ning et lapsed austaksid iseennast, vanemaid ja kasvatajaid. Suhet vanematega peetakse oluliseks, kuna laste ja vanemate vaheline kontakt võib aidata lastel mõista, miks on parem, kui nad on asenduskodus, lisaks võivad lapsed vabaneda ängistusest ja vihast, mis võib olla tekkinud muutunud elukorraldusest (Turk, 2011). Kui bioloogiliste vanematega on side väga tugev, siis ka nemad on iseseisvuvale noorele osaks tugivõrgustikust, kelle käest saab vajadusel nõu küsida. Asenduskodus praktikal olles kuulsin, kuidas ühele kasvandikule helistas tema ema, et küsida, kuidas tal läheb. Samuti käis lapsel vanaema külas. Täheldasin veel, et üks lastest käis aeg-ajalt emaga mänguväljakutel ning käidi koos kinos. Töötaja peab sidet vanemate ja laste vahel oluliseks, eriti nooremate laste puhul.

Töötaja: „/.../ Väikestel on ikkagi vaja seda, et see pere ja, oma ema ja, ja oma isa ja /.../ väga väikesed ei pruugi mõista seda, sest et ema võib olla ükskõik, missugune lapse jaoks, aga ta on tema ainukene ema.“

Fookusgrupi intervjuul ei kerkinud vanematest rääkimine esile ning sellest teemast ei oleks ma rääkinud ka individuaalintervjuus. Töötaja pööras intervjuu käigus ise tähelepanu vanemluse teemale, mis tõestab selle valdkonna olulisust ja vajalikkust nii Töötaja kui asenduskodu jaoks.

4.5 Vaba aja tegevused

Uurimuses osalenud asenduskodu üheks põhiväärtuseks on laste ja noorte vaba aja sisustamine huvitegevuse kaudu. Töötaja arvates on huvitegevus ja haridus võrdselt olulised, sest huvitegevus laiendab silmaringi ning läbi selle on võimalik saada häid sõpru. See on samuti üks viisidest, kuidas noored saavad luua omavahelise tugivõrgustiku ühiste huvide alusel. Kõik asenduskodu kasvandikud võtavad osa mõnest asenduskodu korraldatavast huviringist - kas pilliansamblist, laulukoorist, rahvatantsurühmast või lausa kõikidest koosseisudest. Vaatluse käigus sain teada, et asenduskodu huviringide nimed ei ole seotud asenduskoduga. Seda selgitati lihtsa asjaoluga - publikule ei taheta tutvustada esinevat

ansamblit asenduskodusse kuulumise järgi, vaid asenduskodu tahabki näidata, et nende huviringid on võrdväärsed teiste koosseisusega ning et ei tekiks eelarvamusi laste esinemise suhtes. Tegemist on samuti stigma vähendamisega - lastele antakse võimalus kujundada oma identiteet ning huviringi kuuludes ei seostata noori asenduskoduga.

Huviringides osalemine on harjumuseks ka tugikorteris elavate noorte jaoks - ka nemad võtavad huviringidest aktiivselt osa. Töötaja toob välja, et huviringides osalemine on kindlasti üks viis, kuidas kontrollida, kas noorega on ikka kõik korras ning kuidas tal läheb - kui noor huviringidest osa ei võta teadmata põhjustel, siis annab see asenduskodule signaali, et noorega pole kõik korras ning tuleb uurida, mis on selle põhjuseks.

Asenduskodus, kus uurimuse läbi viisin, on oluline roll oskustel, mida saadakse vaba aja tegevuste kaudu. Vaatlusel märkasin, et kui toimus mõni etteaste või esinemine võõrale publikule, siis lastel puudus esinemishirm ning etteasteid tehti südamest ning rolli elati sisse. Koosseisudega ülesastumine on ka osaks säilienõtkusest - iga kogemus tekitab positiivse elamuse, mistõttu noored keskenduvad rohkem rolli sisse elamise kui närveerimise peale. Lisaks annab esinemine noortele juurde palju kogemusi, kuna etteasted toimuvad nii asenduskodu üritustel kui ka erinevatel konkurssidel ning tehakse väljasõite ka välismaale.

4.6 Tugikorteri teenus

Asenduskodus, kus uurimuse läbi viisin, kasutatakse noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamiseks tugikorteri süsteemi. Tugikorteri süsteemi on kahte sorti - on kortereid, kus noored elavad omapead ning saavad üldjuhul ise hakkama saama kõikide toimetustega. Teiseks on korterid, kus elab noortega koos ka üks asenduskodu kasvatajatest. Mõlemat tüüpi korterites elatakse üldjuhul kahe-kolmekesi, kuid on ka üksikuid kortereid, kus on võimalik elada ka üksi.

Nii noored kui ka Töötaja rääkisid, et tugikorteri ülesanne on suurendada noorte iseseisvust ja vastutustunnet - tugikorteri võib elada vaid tingimustel, et asenduskodu kasvatajatega on head suhted ning ka koolis on „*kõik korras*“. Loomulikult peab olema tugikorteri elamiseks ka vaimselt valmis, kuna vastutus iseenda ja teiste ees suureneb.

Töötaja: „*See [tugikorter] on nagu poolel teel kodu, et proovida iseseisvat elu. Tegelikult on tugikorter tohutult motiveeriv asi, sest ühel hetkel siin majas enam ei jaks elada. Ümberringi on väga palju rahvast, ümberringi on väga palju sagimist, mingil hetkel, kui pubekaiga läbi on, siis tekib soov olla ja elada privaatsemalt. Rohkem iseseisvam olla, ja siis tekibki ellu tugikorter. Aga selleks, et tugikorterisse saada, peab olema kõik korras- peab olema koolis korras, peab olema kodus korras, peavad olema oskused omandatud, peavad olema suhted korras, vot siis saab tugikorterisse minna. Ja tugikorter on väga suur stiimul asju korras hoida.*“

Tugikorter on lisaks stiimuli ja motiveeriva vahendina ka etapp noore elus, kus ta saab harjutada iseseisvat elu. Tugikorterisüsteemi võib käsitleda kui väljundit tugevuskeskse lähenemise ja säilenõtkuse puhul - noorel on piisavalt oskusi ja teadmisi, et proovida iseseisvat elu, ning tugikorter on selleks väljundiks, kus ta saab oma oskusi ja teadmisi rakendada. Areneb ka säilenõtkus, sest tugikorteris võib esineda olukordi, kus asenduskodus oleks pöördunud esimese asjana kasvataja poole, kuid tugikorteris tuleb enne iseseisvalt olukorda lahendada, enne kui küsitakse abi kasvataja käest.

4.7 Tugikorteris elavate noorte igapäevane seotus asenduskoduga

Asenduskodu soosib noorte elamist tugikorteris, kuid järelevalve asenduskodust välja kolinud noorte üle on pidev. Tugikorteris elamine on noore jaoks suur vastutus nii iseenda kui ka oma õpingute ees. Samuti on elu tugikorteris veidi privaatsem ning võimaldab rohkem olla omaette. Tugikorteris elamisel on paika pandud reeglid ja kohustused, mida tuleb järgida.

Töötaja: „*Näiteks on see, et ei tohi külalisi kutsuda. Aga võib kutsuda seda õiget ühte poiss-tüdruksõpra. /.../ Et see tugikorter on selline, ta on paras selline, noh, sihuke, pehme maandumisega, et ühtepidi on sul silm peal, kas on asjad korras, teisipidi on reeglid ees, eks ju, mida sa tohid ja mida sa ei tohi, eks ju, ja kontroll on, kas kooliasjad on korras ja nii edasi. /.../ Me väga tahame, et me neid lapsi näeme. Ja selleks on asjad läbi mõeldud ja üks asi on see, et iga kuu on kindlasti, on see tugikorteri koosolek, kus me väga tahame, et nad on, eks ju. /.../ Teine asi on see, käige alati siin söömas. Kui laps tuleb siia, siis ma kohe näen, mis tal seljas on, mis tal jalas on, eks ju, milline ta välja näeb. /.../ Kolmandaks on kontakt*

koolidega on tugevam, sest alati ma klassijuhatajale teatan, et selline asi on, et see laps läks tugikorterisse elama, et kui nüüd peaksid mingid asjad juhtuma, eks ju, et ta ei käi koolis võib-olla või siis hinded lähevad alla, siis andke kohe teada. Aga tavaliselt on nii, et asjad lähevad hoopis ülesmäge. Et tekib selline isiklik vastutus ja nii edasi.“

Lisaks vastutusele suureneb ka vastastikune usaldus. Usaldus on noorte jaoks kindlasti oluline teema ja tähtis sotsiaalne oskus. Turk (2011) toob oma uuringus välja, et lastel pole lihtne küsida abi, kuna nad usaldavad väga väheseid inimesi enda ümber. Usaldamatus võib aga pärssida inimeste omavahelist mõistmist. Asenduskodus, kus oma uurimuse läbi viisin, on väga suur rõhk usaldussuhete loomisel. Ka vaatlusel tuli ette olukordi, kus laste kätte usaldati asenduskodu pangakaart, et lapsed saaksid õhtusöögile magustoiduks jäätist osta või kui taheti kinno minna ning selle jaoks tuli pileteid osta. Läbi usalduse kasvav vastutus on kindlasti üks olulisemaid aspekte asenduskodu kasvatusüsteemis.

Koostöö asenduskodu ja koolide vahel on tihe ning side on olemas ka nende laste puhul, kellel pole koolis probleeme. Kui on toimumas muutused noore elus, näiteks ta läheb tugikorterisse elama, siis asenduskodu annab sellistest muutustest ka koolile teada. Ka koolid, kus asenduskodu kasvandikud õpivad, on huvitatud koostööst ning annavad nii personaalset tagasisidet asenduskodule kui ka jagatakse üldist informatsiooni, mis on koolis või klassis toimumas. Selline side on oluline, kuna see võimaldab koolil või asenduskodul reageerida õigel ajal ja mõista algseid põhjuseid, kui kasvandiku õppetulemustes või käitumises on midagi muutunud.

Lisaks kohustustele ja reeglitele toovad noored välja, et olles tugikorteris elavad noored, on nad asenduskodus käies ka eeskujuks noorematele ning toimub muutus suhetes kasvatajatega.

Marko: „/.../ Mida aeg edasi, seda vanemaks inimene muutub ja jällegi, seda targemaks inimene muutub, ja seda rohkem ta nii öelda siis kasvatajate ja juhtkonna järgi teistega nii-öelda natukene nagu muutub samale pulgale, ta on nii ütelda lähedamale, ta on rohkem nagu partner, kuivõrd ta on kasvandik, et mõte ongi nagu selles, et on tore, kui asenduskodus käivad siis tugikorteri inimesed noorematele siis eeskuju näitamas põhimõtteliselt. Ongi et see suhe natukene muutubki selles mõttes et, et see muutub rohkem nagu partnerluseks-“

Ants: „Ühtsemaks.“

Marko : „, *Jah. Aitäh.* “

Ants: „/.../ *Esimesed aastad tugikorteris oled tõesti natukene veel kasvandiku moodi, kuigi kasvandikuks jääd sa muidugi pikaks ajaks, aga mida vanemaks saad, ja siin ikkagi käid, seda rohkem sa saad ise natukene eeskujuga aidata ka kasvatajaid siis, väikeste laste kasvatamisel. Ja vahetuvad ka need teemad, millest siis kasvatajaga rääkida. Et järjest rohkem tekib sellist tõsist arutelu ja asju.* “

Noored tunnevad, et distants kasvatajatega teadlikult väheneb ning pigem võtavad kasvandikud ja töötajad üksteist kui võrdseid, mitte ülevalt-alla suhtena. Selline vastastikune *partnerlussuhe* on omapärane ning see sisendab ka kasvandikele, et nad ei ole enam lapsed ega samal positsioonil nende noorematega, kes elavad alles asenduskodus.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärk oli uurida asenduskodu head praktikat laste kasvatamisel ning nende ettevalmistamisel iseseisvaks eluks. Uurimuse jaoks viidi läbi fookusgrupi intervjuu, individuaalintervjuu ja vaatlus, et saada võimalikult mitmekülgne ülevaade.

Individuaalintervjuus tõi Töötaja mitmel korral välja, et asenduskodu ei ole erinev n-ö tavapere süsteemist - lapsi kasvatatakse, neid toetatakse, neile pakutakse võimalusi enesearenguks ja vajadusel aidatakse majanduslikult.

Uurimustele tuginedes selgus, et asenduskodude taust Eestis on väga erinev ning regulatsioonid selles osas, mida üks iseseisvuv noor peaks teadma ja oskama, puuduvad. Erinevad ka asenduskodudes rakendatavad kasvatusmeetodid, ning see on kindlasti üheks aluseks, miks kõikidest asenduskodudest iseseisvasse ellu siirduvad noored ei saa ühtmoodi hakkama. Seega tuleks luua üleriigilised standardid ja regulatsioonid, mis tasandaksid asenduskodude erinevusi ning parandaks noorte teadmisi ja oskusi iseseisvasse ellu siirdumisel.

Uurimuses osalenud asenduskodus pööratakse palju rõhku haridusele, sotsiaalsetele oskustele ning vaba aja tegevustele. Neid kolme peetakse põhiväärtusteks, mille alusel on kogu süsteem üles ehitatud. Haridus on oluline, et noored jõuaksid elus kaugele, kuna see on ainus, mis neid elus edasi viib. Sotsiaalsete oskusteta pole võimalik elada ning vaba aja tegevused on sama olulised kui haridus, sest erinevatest huviringidest saadakse uusi tutvusi ja sõpru kogu eluks. Kõik asenduskodu kasvandikud on seotud mõne huviringiga ning nad võtavad oma osalemist tõsiselt ja hingega.

Paljudes uuringutes on rõhutatud majanduslike, sotsiaalsete ja majapidamisoskuste tähtsust. Asenduskodu, milles oma uurimuse läbi viisin, olid noored teadlikud oma oskustest ning rõhutasid, et kõik oskused on ajas arenevad ning algteadmised on neil kõige kohta olemas. Noored oskavad rahaga ringi käia ning kui vahepeal tekib olukordi, kus vajatakse asenduskodult finantstuge, siis neid toetatakse.

Asenduskodus, kus oma uurimuse läbi viisin, tõi noored välja, et nende kasvatussüsteem on olnud hea ning nad hindavad seda, et asenduskodu prioriteediks on kasvandikud, mitte näiteks

maja välimus. Samuti toovad noored välja, et ajapikku kasvab kasvandik-kasvataja suhtest välja partnerlussuhe ning üksteist võetakse võrdsemalt. Ka Töötaja nõustub sellise väitega ning rõhutab, et tugikorteris elavad kasvandikud on ka eeskujuks asenduskodus elavatele noorematele kasvandikele.

Asenduskodus on tugikorterite süsteem, mida Töötaja peab kui „*poolel teel koduks*“. See on hea võimalus, kuidas noor saab kasvatada enda iseseisvust ja vastutustunnet, kuid alati on noorel olemas teadmine, et kui midagi juhtub, siis on võimalik asenduskodust abi küsida. Tugikorteris on olemas kindlad reeglid ja kohustused, mida tuleb järgida, kuid on olemas ka teatud mõttes vabadus ja suurem privaatsus. Noored ise peavad tugikorteri võimalust oluliseks, kuna seal on võimalik arendada oma oskusi, et saada paremini hakkama iseseisvas elus. Nii tugikorteris elavad noored kui ka Töötaja kinnitavad, et tugikorteris elamine muudab noori iseseisvamaks.

Kasutatud kirjandus

A Strengths and Resilience-Based Approach. (i.a.). Kasutatud 14.05.2016 <http://www.brave-project.org/strengthsandresilience.pdf>

Asendushooldus. (i.a.). Sotsiaalministeerium. Kasutatud 15.05.2016 <https://www.sm.ee/et/asendushooldus>

Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs. (2013). Kasutatud 15.05.2016 http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/ahk_alusanalyys_dets_2013.pdf

Asenduskodu. (i.a.). Eesti Asenduskodu Töötajate Liit. Kasutatud 30.05.2016 <http://www.eatl.ee/kasulikku/moisted/asenduskoduteenus/>

Fleming, J. , Ledogar, R.J. (2008). *Resilience, an Evolving Concept: A Review of Literature Relevant to Aboriginal Research.* Kasutatud 17.05.2016 <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2956753/>

Greenson, J.K.P. (2013). *Foster Youth and the Transition to Adulthood: The Theoretical and Conceptual Basis for Natural Mentoring.* doi: 10.1177/2167696812467780

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K.Rootalu, V.Kalmus, A.Masso, ja T.Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas.* Kasutatud 30.05.2016 <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Kruuts, M. (2016). *Institutsioonis elamise kogemusega tänaste lapsevanemate käsitused lapsevanemaks olemisest.* Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava.

Laane, K. (2012). *Keila SOS lasteküla laste koolikogemus ja arengu planeerimine.* Magistritöö. Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.

Laste asendushoolduse juhised. (2014). Kasutatud 18.05.2016 <http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/03/--RO-laste-asendushoolduse-juhised-final.pdf>

Laste vaimse tervise integreeritud teenuste kontseptsiooni alusanalüüs. (2015). Sotsiaalministeerium. Kasutatud 17.05.2016 [http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed ja pered/Lapse oigused ja heolu/laste vaimse tervise alusanaluuus loppar uanne_pwc_13.03.2015_loplike_parandustega.pdf](http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heolu/laste_vaimse_tervise_alusanaluuus_loppar_uanne_pwc_13.03.2015_loplike_parandustega.pdf)

Lasteombudsmani asenduskodude analüüs. (2013). Kasutatud 14.05.2016 [http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse analuuus_0.pdf](http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuuus_0.pdf)

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K.Rootalu, V.Kalmus, A.Masso, ja T.Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 18.05.2016 <http://samm.ut.ee/intervjuu>

Life Skills (i.a.). Kasutatud 15.05.2016 <http://www.skillsyouneed.com/general/life-skills.html>

Meres, T. (2012). *Haiba Lastekodu külastus 18.12.2012*. Kasutatud 17.05.2016 [http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/haiba lastekodu kulastus lastepsu hholoogi ekspertarvamus.pdf](http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/haiba_lastekodu_kulastus_lastepsu_hholoogi_ekspertarvamus.pdf)

Osila, L., Biin, H., Piirits, M., Turk, P., Masso, M., Anniste, K. (2016) *Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring*. Kasutatud 17.05.2016 <http://www.praxis.ee/tood/asendushoolduselt-elluastuvate-noorte-uuring/>

Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory*. New York: Palgrave Macmillan.

Saleebey, D. (1996). The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. *Social Work*, 41 (3), 296-305.

Siplane, A. (1997). *Orvuna kasvanute toimetulekust*. Kursusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool, Sotsiaalteaduskond, Sotsiaaltöö õppetool.

Sotsiaalhoolekande seadus (2015). RT I, 30.12.2015, 5. Kasutatud 09.05.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122011047>

Zimmerman, M.A. (2013). *Resiliency Theory: A Strengths-Based Approach to Research and Practice for Adolescent Health*. Kasutatud 16.05.2016 <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3966565/>

Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele. (2016). RT I, 10.02.2016, 5. Kasutatud 02.06.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/110022016005>

Turk, P. (2011). *Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks*. Kasutatud 01.06.2016 http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Asenduskodude_uuring.pdf

Uuetoa, M. (2015). *Asenduskodus elanud noorte ettevalmistus ja toimetulek iseseisva eluga Tartumaa näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli Pärnu kolledž, sotsiaaltöö korralduse osakond.

Uus, M. (2007). *Kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed meetodid probleemi kirjeldamiseks ning põhjuste tuvastamiseks*. Kasutatud 16.05.2016 <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2007-Metodid-probleemi-kirjeldamiseks-ja-pohjuste-tuvastamiseks.pdf>

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. (2014) Sotsiaalministeerium. Kasutatud 02.05.2016 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

Vihalemm, T (2014b). Vaatlus. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 13.05.2016 <http://samm.ut.ee/vaatlus>

Vihalemm, T. (2014a). Fookusgrupi intervjuu. K.Rootalu, V.Kalmus, A.Masso, ja T.Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 04.04.2016 <http://samm.ut.ee/fookusgrupi-intervjuu>

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Kasutatud 04.04.2016 http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf?sequence=1&isAllowed=y

LISAD

Lisa 1. Fookusgrupiintervjuu kava

1. Kõigepealt paluksin teil kõigil ennast tutvustada. Palun öelge ka enda nimi või varjunimi, kui vanalt sattusite asenduskodusse ning kas sattusite kohe tugikorterisse või olite alguses suures majas (ja kui kaua).
2. Kui kaua olete tugikorteris elanud? Kas olete sealse eluga ära harjunud?
3. Majapidamisoskused
 - a. mida osati, mida ei osatud
 - b. kas ja kuidas neid asenduskodus õpetati
 - c. kas tugikorteris on midagi juurde õpitud
 - d. kuidas elate tugikorteris - kas ülesanded on jaotatud, kuidas teil tugikorteris n-ö kord majas valitseb? Mille alusel on jaotus tehtud?
4. Majanduslikud oskused
 - a. kas osati rahaga ringi käia
 - b. kas asenduskodus õpetati, kuidas rahaga ringi käia
 - c. kuidas tugikorteris rahaga majandamine käib
5. Sotsiaalsed oskused
 - a. suhtlemine üleüldiselt, viisakus, eetika (kas on õpetatud viisakat kirja kirjutama?)
6. Asenduskodu kasvatajad

Lisa 2. Individuaalintervjuu kava

1. Mis on asenduskodu töö eesmärk?
2. Kuidas on kujunenud asenduskodu kolm põhimõtet - haridus, huvitegevus ja sotsiaalsed oskused?
 - a. diskrimineerimine ja stereotüüpide alusel sildistamine - kuidas see peegeldub asenduskodu elus, kuidas selle vastu asenduskodus võideldakse?
 - b. Kas diskrimineerimist on ka asenduskodus sees?
3. Miks asenduskodu on n-ö erilisem kui teised Eesti asenduskodud?

Väljavõtte fookusgrupi intervjuust: V1: *Praktika on näidanud, et isegi need, kes siin kohal käivad, ei usu seda, mis siin on.* V2: *Ja tulevadki imestama. Ja ma arvan, et kui sul töö kaitsmiseks läheb, siis öeldakse et "No mis juttu te ajate, et see on tore nagu unejutt aga jah, ei saa ju kõik nii hästi olla. Aga tegelikult ju saab. Juhtkonnal on õiged prioriteetid kõikidele..."*

Kuidas kommenteerid?

4. "Trendid" ehk millised lapsed tulevad asenduskodusse? Millises vanuses lapsed tulevad, kuidas nad asenduskodusse satuvad, millised on erinevused võrreldes algusaegadega ja tänase päevaga.
5. Kui asenduskodusse tulevad lapsed vanusevahemikus 12-15, siis millised on nende oskused? Mida oskavad need lapsed samas vanuses, kes on asenduskodusse tulnud nooremana?
6. Mis on sinu meelest olulised oskused, mida üks noor peaks oskama? Kuidas neid asenduskodus õpetatakse?
 - a. Majapidamisoskused
 - b. Rahaga ringi käimine
 - c. Sotsiaalsed oskused
7. Mille alusel tehakse otsus, et noor läheb tugikorterisse? Näited
 - a. Kuidas valmistate noori ette tugikorteriks ja iseseisvaks eluks?
 - b. Kirjeldada tugikorteri "elu" - mis on selle eesmärk, mis seal tehakse, kuidas sealne elu-olu on; mis on koosolekute mõte
 - c. Mis on tugikorteri elu plussid ja miinused?

(Abiküsimused)

8. Kas noored saavad tugikorteris hakkama? Kuidas nad sellega hakkama saavad?

9. Mida annab sinu arvates tugikorteris elamine noortele juurde?
10. Kas noortel tundub olevat ka mõni puudus või oskus, mida kindlasti oleks edaspidises elus vaja, kuid neil puudub see või on hiljem juurde õpitud?
11. Kas ja kuidas on suhted kasvatajate ja kasvandike vahel muutunud?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna Elisabeth Rehema (sünnikuupäev: 22.07.1994),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirdumine ühe asenduskodu näitel“, mille juhendaja on Merle Linno,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.06.2016